

XIX. YÜZYILDA NAZİLLİ VE ÇEVRESİNDE TOPLUM VE ÜRETİM İLİŞKİLERİ

Doç. Dr. Olcay PULLUKÇUOĞLU YAPUCU
Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

GİRİŞ

1870’lerde Osmanlı ekonomisinin dünya ekonomisi ile yakın ilişkiye geçtiği -hatta bazıları için bütünleştiği-süreçte Batı Anadolu’nun rolü önemlidir. Osmanlı İmparatorluğu’nun dünya ekonomisine “katılması” temel olarak Batı Anadolu ve Balkanlardaki tarımsal üretim faaliyetlerinin ticaret yoluyla özellikle merkez bölgelerdeki üretim tüketim faaliyetlerine bağlanmasıyla gerçekleşti (Kurmuş 1982: 15). Bir bölgede bütünleşme için gerekli koşullar; çeşitli hammadde ve malların temini için elverişli konum, bölgenin işgücü sağlayan/çeken bir duruma gelmesi veya devletlerarası ilişkilerde stratejik önem kazanmasıdır (Kasaba 1993: 13). Koşullar olgunlaştığında bütünleşme gerçekleşecektir. Bütünleşme teorisinin Batı Anadolu için ne kadar geçerli olduğu tartışılabilir da üretim sektörlerinin ve yerel -uluslararası üretim, pazarlama-ticaret ilişkilerinin geçirdiği dönüşüm, bölgede en azından bazı yerlerde farklı bir sürecin yaşandığını düşündürür. Kapitalist sermaye bu süreçte bölgede etkindir. Batı Anadolu, özellikle İzmir ve çevresi, öncelikle İngiltere’nin Osmanlı ile ticaretinin en yoğun olduğu bölgelerin başında gelir. Kökü çok eskilere giden iç ve dış ticaret sayesinde bölgede para-meta ilişkileri, imparatorluğun diğer bölgelerine göre daha gelişmiş bir görünümündedir. Ekilebilir verimli topraklar, gittikçe önemi artan İzmir limanı, antik çağdan beri kullanılmakta olan ve Akdeniz ile Anadolu’yu bağlayan kervan yolunun başlangıç noktası olması bu bölgeyi başta İngiliz kapitalizminin rahatlıkla sızabileceği bir yer haline getirdi (Kasaba 1993: 12). XIX. yüzyılın ikinci yarısında deniz ticaretinin yanında bir de demiryolu ağının Batı Anadolu kentlerinin gerçek anlamda “parlak” bir dönem yaşamalarını sağladığı da söylenebilir. Kapitalizm, demir ağlarla geldi ve bu demir ağlar bereketli Batı Anadolu topraklarının pamuğunu, incirini, zeytinini, tütününü, İzmir Limanına ve oradan da uzak diyarlara taşıdı. Demiryolu ve onu daha işlevsel kılacak olan İzmir Rıhtımının inşası, bölgede ticaretin canlanması, demiryolu hattı üzerinde bulunan yerleşimlerin önem kazanması bütün bunların sonucunda bu kentlerde; ticari faaliyetin hacminden demografik yapılanmaya, kent kimliğinden fiziksel görünüme kadar birçok alanda değişimi de beraberinde getirdi. XIX. yüzyılda Osmanlı kenti de modernleşme sürecine girdi. Değişen ve Batı modelinde farklılaşan toplum, ekonomi ve kültürün yanında aynı dönüşümü yaşayan bir kent olgusunun bu yüzyıl boyunca varlığından söz etmek mümkündür ve Batı Anadolu kentlerinin Osmanlı coğrafyasının diğer kentlerinden ayrı biçimde değerlendirilmesi gerekir.

XIX. yüzyıl Osmanlı Modernleşmesinin ivme kazandığı bir dönemdir. Bu dönemde değişen siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alışkanlıkların kentler üzerinde derin bir etkisi vardır. Osmanlı kenti modernleşme hedefiyle dönüşen resmi politikaların da etkisiyle Avrupa kenti örneğinde değişti ve dönüştü. Batı Anadolu’nun kadim kentlerinde benzer özellikleri olan her Osmanlı kentinin XIX. yüzyıl boyunca bu özelliklerini yitirmeden varlıklarını koruması mümkün olmamıştır. Bunun çeşitli nedenleri vardır, bir kent için değişime uyum sağlamak ve sağlayamamanın koşulları nasıl ve hangi aktörler tarafından oluşturulur sorusu önemlidir; çünkü sonraki aşamada, bunun sonuçlarının kentlerin kaderi üzerindeki etkisi aynı zamanda Batı Anadolu coğrafyasına ve günümüz koşullarının şekillenmesi açısından değerlendirilmesi gerekecektir. Nazilli XIX. yüzyılda Batı Anadolu’nun olasılıkla en önemli sancağı olan Aydın’na bağlı kazalardan biridir. Sancak merkezine yakınlığı, tarihi ticaret yollarının tam olarak üzerinde gelişmesi, çevresindeki Mastavra, Harpasa, Nysa gibi kadim kentler ve bu kentlerin kültürel birikimi, bölgeye can veren Büyük Menderes nehrinin suladığı bereketli ova ve tarım alanları... Nazilli, denizden uzak, limanı bulunmayan bir kentin tarih boyunca uygun konumu ve coğrafya

potansiyeli ve bereketli toprakları nedeniyle yabancı sermayenin her zaman ilgisini çeken bu kent, ne yazık ki kapitalist sermayenin ardından gelen emperyalistlerin de ilgi alanındadır. İşgal sürecini bütün acılarıyla yaşayan Nazilli, kurtuluş sürecinde de Batı cephesinin en önemli kalelerinden biri olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren de Ege'de çağdaş görüntüsü, kadim tarihi, çok renkli kültürel birikimiyle gelecekte de var olmaya devam edecektir.

Nazilli ve bütün Batı Anadolu'nun Kurtuluşunun 100. Yılı Kutlu Olsun!

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA)

- A. MKT 44/49 (1262) 1846.
A. MKT 49/3 (1262) 1846.
A. AMD 21/71 (1266) 1850.
HR. MKT 47/86 (1268) 1852.
A. DVN. DVE 2/43 (1259) 1841.
A. MKT. UM 105/100 (1268) 1852.
A. MKT. MHM 460/97 (1290) 1873.
Y. PRK. AJZ. 28/26 (1311) 1894.
A. MKT. NZD 2/29 (1266) 1850.
A. MKT. UM 105/100 (1268) 1852.
A. MKT. MVL 80/54 (1272) 1856.
A. MKT. MVL 80/54 (1272) 1856.

Basılı Eserler

- A. H. S, W. M. R. 1887. "Notes on a Tour in Asia Minor" *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 8: 216-220.
Ahmad, F. 1995. *İttihatçılıktan Kemalizme*, İstanbul.
Aktüre, S. 1994. *Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri*, İstanbul.
Alsan, Z. M. 2002. *Mustafa'nın Romalı Memleket Çocuğu*, İstanbul.
Arıkan, Z. 1986. "Mithat Paşa'nın Aydın Valiliği (Ağustos 1880-Mayıs 1881)", *Uluslararası Mithat Paşa Semineri*, Edirne, 8-10 Mayıs 1984, Bildiriler ve Tartışmalar: 127-164,
Arrundel, V. J. 1934. *Discoveries in Asia Minor Inculiding a Discription of the Runs of Several Ancient Cities and Especially Antioch of Pisidia* Vol. III, London.
Augustinos, G. 1992. *The Greeks of Asia Minor Confession, Community and Ethnicity in the Nineteenth Century*, Kent, Ohio ve Londra.
Bağış, A. İ. 1983. *Osmanlı Ticaretinde Gayrı Müslimler*, İstanbul.
Can, Y. 1995. *İslâm Şehirlerinin Fizikî Yapısı*, Ankara.
Cansever, T. 1997. "Osmanlı Şehirciliği", *Kubbeyi Yere Koymamak*, İstanbul: 139.
Cerasi, M. 1999. *Osmanlı Kenti – Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, Çev. Aslı Ataöv, İstanbul.
Çadircı, M. 1991. *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, Ankara.
Davison, R. H. 1997. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform I-II*, İstanbul.
Ergenç, Ö. 2013. "Osmanlı Şehir Tipolojisi ve Vakıflar", *Vakıf Medeniyeti ve Şehir Sempozyumu*, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara.
Ergenç, Ö. 1984. "Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlev Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları*, S. IV, İstanbul: 69.
Faroqhi, S. 1974. "Sixteenth-Century Periodic Markets in various Anatolian Sancaks: İçel, Hamit, Karahisar-ı Sahip, Kütahya, Aydın and Menteşe", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* XXII, Leiden: 32-80.
Faroqhi, S. 1994. *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, İstanbul.
Hallaçoğlu, Y. 2002. "Anadolu'da Ulaşım ve Yol Sistemi", *TDVİA* 3, Ankara.
Karpas, K. 1985. *Ottoman Population Demographic and Social Characteristics*, Wisconsin.
Kasaba, R. 1993. *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi*, İstanbul.
Kiepert, H. 1892. *Spezialkarte Von Westlichen Kleinasien*, Berlin.
Kuban, D. 1995. "Anadolu Kentlerinin Tarihsel Gelişimi ve Yapısı Üzerine Gözlemler", *Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul.
Kuban, D. 1994. "Mahalleler: Osmanlı Dönemi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. V, İst.s. 242.
Kurmuş, O. 1982. *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Ankara.
Luther, U. M. 1989. *Historical Route Network of Anatolia (İstanbul-İzmir-Konya) 1550's to 1850's: A Methodological Study*, Ankara.

- Pullukçuoğlu Yapucu, O. - Özgün, C. 2011. "Batı Anadolu'nun Yol Ağı Araştırmaları-III: İzmir'in Ardalanında Kervan Yolları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 26, Sayı 2: 527- 549.
- Pullukçuoğlu Yapucu, O. 2006. *Aydın Sancağı (1845-1914)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir. Yayınlanmış Doktora Tezi (*Modernleşme Sürecinde Bir Sancak: Aydın*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007).
- Ressamođlu, L. 1952. *Ege Rehberi Aydın İli*, İzmir.
- Sümer, F. 1980. *Ođuzlar*, Ankara.
- Texier, C. 2002. *Küçük Asya (Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi)*, Çev. Ali Suat, İstanbul.
- Türkay, C. 1979. *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak Aşiret ve Cemaatlar*, İstanbul.
- Yerasimos, S. 1996. *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, İstanbul.
- Yılmaz, F. 1995. *XVI. Yüzyılda Edremit Kazası*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Yücel, Y. 1992. *Osmanlı Ekonomi- Kültür- Uygarlık Tarihine Dair bir Kaynak Es'ar Defteri (1640 Tarihli)*, Ankara.